

NEVRÛZ VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE RENKLER

Nevrûz and the Place and Importance of Colors in the Turkish Culture

Nevrûz et couleurs dans la culture turque

Doç. Dr. Hayrettin RAYMAN*

ÖZET

Nevrûz, Türklerde ve İran'da bahar bayramıdır. Türkiye'de Nevruz ile ilgili birçok tören düzenlenmektedir. Nevruz, değişik anlamlar içerir. Buna karşın bir ortak paydayı da anlatır. Bu da dirilişi, canlılık ve yeniden doğuşu anlatmasıdır.

Son yıllarda Nevruz Bayramları önem kazanmıştır. Buna paralel olarak bazı renkler de ön plana çıkmıştır.

Renklerin değişik anlamlar içermesi milletlerin mitolojileri ve uygarlıklarıyla ilgidir. Renkler, insanlarımızı kaynaştırmak için kullanılan araçlardır.

Anahtar Kelimeler

Nevrûz, bayram, renk, fonksiyon, kültür

RESUME

"Nevrûz" est une fête chez les Turcs et en Iran. Dans notre pays, il se fait plusieurs cérémonies sur Nevruz. Nevruz porte des sens différents. Malgré cela, il représente l'associe dénominateur. Ces derniers temps la cérémonie de Nevruz gagne d'importance.

Les couleurs expliquent des sens différents a propos des nations et des civilisations.

Les Mots Clés

Nevrûz, Fête, Couleur, Fonction, Culture

GİRİŞ:

A. Nevruz'un sözcük anlamı: Nevruz Farsça bir sözcüktür. Nev, yeni, rûz, gün, nevrûz, yeni gün demektir. Nev hecesi ile başlayan başka Farsça sözcükler de dilimize girmiştir. Örneğin; nevbahar, ilkbahar, nevzat, yeni kişi, yani çocuk, nevcivan, yeni yetişen genç vb.

Nevrûz, Orta Doğu ve Ön Asya halklarınınca yeni yılın başlangıcı, bahar bayramı olarak benimsenen bir gündür(Tezcan: s.3). Ülkemizde Nevruzla ilgili olarak bazı törenler düzenlenmektedir. Şimdi bu törenlerden bazılarını tanımaya çalışalım:

1. Ertuğrul Gazi Törenleri: Eskiden Mart ayında yapılan bu törenler, günümüzde Eylül ayının ikinci günü düzenlenmektedir. Törenler, Söğüt'te Ertuğrul Gazi'nin türbesi çevresinde gerçekleştirilir. Bu törenler, bir tür "Yörük Bayramı" havası taşımaktadır. Katılanlar daha çok Karakeçili aşiretinin mensuplarıdır. Kur-

banlar kesilir, etli pilavlar yenir. Halk oyunları ve cirit gösterileri yapılır(Çay: s.120).

2. Tahtacı Türkmenlerinde Nevruz: İzmir Bornova'ya bağlı Naldöken Köyü'nde, Tahtacı denen konar-göçer aileler yaşamaktadır. Genellikle Ak Deniz ve Ege yöresinin dağlık bölgelerinde yaşayan ve ağaç işleriyle uğraşmalarından dolayı kendilerine " tahtacı" sıfatı verilen Türkmenler vardır. Naldöken köyündeki yaşayan halk da bu zümredendir. Bunlar da Nevruz, yaylaya çıkış günü olarak bilinir. Halk o gün, topluca yemek yer, mezarlıkları ziyaret eder.

Güney Doğu Anadolu'da, Nevruz sözcüğünün başına bir de "sultan" sıfatı getirilir. Bu bölgede Sultan Nevruz, 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gecedir. Bu gece, belli olmayan bir saatte gökyüzünde görülen güzel bir kızın adı Sultan Nevruz'dur. Başka bir inanışa göre, ayağında halhal

* Afyon-Kocatepe Üniv. Öğretim Üyesi

bulunan kuş kılığına girmiş bir erendir. Nevruz'un gökyüzünden geçtiği saatte uyanık olup onu görenlerin bütün isteklerinin kabul olacağına inanılır

Nevruz, Orta Anadolu'da Mart doku-zu olarak kutlanır. Amasya yöresinde Nevruz günü kır gezisi yapılır. Tokat civarında ise Nevruz, hem ulusal hem de dinsel bir özellik kazanmıştır. Bu yöredeki inanca göre, bahar, Tanrı'nın ilahi güzelliğinin yeryüzüne yansıdığı zamandır. Bahar, yeşili, dirilişi, yeniden doğuşu, tazeliği, güzelliği simgeler.

Türklerde 21 Mart günü, yılbaşı olarak kabul edilir. 21 Mart günü gece ile gündüz eşittir. Türkler bu güne "Yengigün" derler. Orta Asya ve İran'da da Nevruz, ortak bir kültür ögesidir. Türklerde bir varoluş, diriliş bayramıdır. Nevruz, güneşin Koç Burcu'na girdiği gündür. Nevruz, Türklerin Ergenekon'dan çıktıkları gündür.

Alevî- Bektaşî inancında Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Fatma ile evlendiği gündür (Makas: s.182).

Kürtlerde Nevruz, bayram günüdür. Nevruz, Kawa adlı bir demircinin zalim yönetici Dahhak'ı yendiği bir gündür. Gerçekte Pers olan Kawa, bu efsanede Kürt kimliği ile karşımıza çıkmaktadır (Aksoy: s.136).

Nevruz, değişik etnik gruplarda değişik anlamlar içerir. Buna karşın bir ortak paydayı simgeler; bu da yeşillik, başlangıç, coşku ve canlanmadır.

B. Türk Kültüründe Renkler: Yüzyıllardan beri ulusların yaşam ve kültürü, gelenek ve göreneklerinde renkler, değişik anlam, imaj ve görev yüklenmişlerdir. Afrika'da yaşayan zenciler için kara renk, iyi ruhu, ak ise, kötü ruhu simgeler. Kara renk, Avrupalı için kötülük, yas anlatır. Çin ve Japonlar için de kara ve ak renkler, yas ve kötülüğün habercisidir (Nedret Mahmut: S.1). Yeşil renk, Avrupalı için kıskançlığı, umudu anlatırken, Asyalı için sevinç ve mutluluk kaynağıdır. Sarı renk, Avrupalı için korkaklığı, kıskançlığı, al-

çaklığı sembolize ederken Asyalı için, temiz ve pak sözcükleriyle anlamdaş olarak kullanılır (Nedret Mahmut: s.1).

Son yıllarda, Nevruz Bayramlarının önem kazanmasıyla bazı renkler, Türk halk kültüründe ön plana çıkmıştır. Bu nedenle bazı renklerin kültürümüzde yüklendikleri fonksiyonları belirtmenin yararlı olacağını umuyorum.

AK: Türk inançlarında, özellikle Şamanizm'de, büyüklüğü, adaleti, ve güçlüğü anlatır. Ak, renklerin başıdır. Ak, temizlik, arılıktır. Devlet büyüklerinin savaşımlarda giydikleri giysilerin renginin adıdır. Günümüzde kullanılan "Yüzi ak" ve "Alın ak" deyimleri ak'ın Türk kültüründe adalet, doğruluk, yücelik, haklılığı içerdiğini gösterir. Alp Aslan, Malazgirt Savaşı'na çıkmadan önce beyaz elbise giymiş, atının kuyruğunu kendisi bağlamıştır. Buradaki ak elbise, yüceliği, üstünlüğü simgelerken, İslamiyet'te kefeni, ölüme çağırıştırır.

Gönül yaylasında üç gül açılmış

Ak gül kırmızı gül sarı gül

Birbirinden güzel doğmuş ayılmış

Ak gül kırmızı gül hele sarı gül.

Âşık Meslekî, s.447.

Atasözlerinde: Ak koyunun kara kuzusu da olur.

Ak ak yudu, mor mor serdi.

Ak akçe karan gün içindir.

Ak esvap leke götürmez.

Ak gözden kendini sakın.

Ak gün ağartır, kara gün karartır.

Ak koyunu görüp içi dolu yağ sanma.

Ak sade yüksek nahn, üstüne binip salın.

Ak şeker beyaz şeker bir damarı soya çeker

Ak üstüne karalar, birbirini kovalar

Ak yüze kara göz.

Deyimlerde: Anasının ak sütü gibi helâl etmek.

Ak beze kara yamalık.

Bilmecelerde: Bir salkım üzümüm var, yarısı ak, yarısı kara (Gece - Gündüz).

Aldır onun tepesi
Yeşildir hem cübbesi
Kara kara küpesi (Karpuz).

Ben kar beyazdım
Sonra ot gibi yeşil
Sonunda kan kırmızı
Çocuklar beni sever (Kiraz).

Halk Türkülerinde: Yaşı yirmi yedi
gencecik işi

Tabuta sığmıyor ağ beyaz dösü(Öz-
türk: s. 263).

Türk mitolojisine göre tanrı Ülgen dünyayı yaratmayı düşünürken, su içerisinden birden Ak-Ana görünür, Ülgen'e akıl verir. Ak-Ana, akıllı ve bilgilidir. Tanrı Ülgen'in kızlarına da Ak-kızlar denir (Ögel: s.571). Ak sözü, Altay Türkçesi'nde cennet anlamındadır.

SARI: Kavrayıcı bir dinamizmi, külçe altını, sonbahar yapraklarını, damal taksileri, ay çiçek tarlasını, şöminedeki alevleri, patates kızartmasını, PTT'yi, civcivi simgeler. Sarı rengin kutsallığı Şamanizm'den kaynaklanmaktadır. Sarı renk, dünyanın merkezinin sembolüdür. Tanrılar tanrısı Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın renkli tahtı dünyanın merkezini oluşturur.

Türkler, uzun yıllar, sarı çizme ve kızıl keçeden külah giymişlerdir. Bugün halk arasında yaygın olarak kullanılan "Sarı Çizmeli Mehmet Ağa" deyiminin kaynağı bu kültür geleneğimize dayanmaktadır(Genç: s.32). Sarı sözcüğü, çoğunlukla altınla birlikte kullanılır. Gök-türk Yazıtları'nda altından söz edilirken yalnızca altın denilmez, sarı altın denilir. Sarı renk, Memlûk ve Altın Ordu Devletleri'nde geniş yer bulur. Sarı Bayraklar, Mısır Memluk Devleti'nde çok görülür. Bu devleti yönetenler, Altın Ordu Devleti geleneği içinde yetişenlerdir. Altın Ordu hakanı Batu Han'ın başkenti adı da Sarı Ordu'dur.

Sarı; edebiyatta beniz, yıldız, çiçek ve giyim için kullanılır. Sonbaharı, yaşlılığı, hastalığı, çağrıştırır. Sıcak ve ışıklı bir

renktir. Uyarıcı özelliği vardır. Trafikte geçişe hazır ol anlamındadır. Karacaoğlan bu rengi şöyle kullanır.

Sarı çiçek sarvan kurmuş naz ilen
Âşıklar da keman ilen saz ilen
On beşinde yeni yetme kız ilen
Seni yaylamanın zamanı dağlar.
Öztelli, 230/1.

Kır atın sarı donlusu
Yiğidin gözü kanlısı.
Dadalıoğlu, s. 155.

Sarı saç üstüne sarışın yazma
Yakışır başına kurban olduğum.
Huzurî, s..37.

Makaram sarı bağlar
Kız söyler gelin ağlar
Niye ben ölmüşümiyem
Asiyem karalar bağlar(Öztürk: 263.)
Sarı yazma yakışır mı güzele
Sarardı gül benzim döndü gazele
Ben gidiyorum sen yârini tazele
Alırım ahdımı koymam a gelin (Öz-
türk: s.263.)

Atasözlerinde: İneğin sarısı, toprağın
karası.

Sarı saman vaktinde altın olur.

Sarı sabır yiyen lezzetini sonradan
bulur.

Sarı sakallı, mavi gözlüden hayır gel-
mez.

Bilmecelerde: Ayva gibi sarıdır
Elma gibi suludur(Portakal).

YEŞİL: Toplum severliği, duyarlılığı, ruhsal ilişkiyi, çamı, halı sahayı, Bursa'yı, bilardo masasını, türbeyi, biber dolmasını, çevreyi, dört yapraklı yoncaı, Cennet'i, ördek başını ifade eder.

Türk mitolojisine göre, Tanrı Ülgen'nin yedi oğlundan birisinin adı Yeşil Kaan'dır. Görevi bitkilerin büyümesini ve yeşillenmesini sağlamaktır. Bir Türk efsanesine göre, Ülgen, insanı yaratır. Sonra kuzgun denilen kuşu da yarattığı insana can istemesi için Kудay adlı başka bir tanrıya gönderir. Kuzgun gökyüzüne halalanır. Canı alıp dönerken yerde bir leş görür. Dayanamaz, leşi yemek için ağzını açar. Gagasındaki can düşer ve çam orma-

nına dağılır. Bugün çam ve ardıç ağaçlarının kış ve yaz yeşilliklerini koruması buna bağlıdır Genç: s.23).

Göçebe olarak yaşayan Türklerin hayatında bazı doğa olayları etken olmuştur. Bunlar, otların yeşermesi, gök gürlemesi, yıldırım şakıması. Türkler, hayvan yavrularını otlatmak için otların yeşermesini bekler. Bu nedenle yeşil renk, Türklerin yaşamında önemli bir fonksiyon üstlenir.

Çin kaynaklarının bildirdiğine göre, M. Ö. 8. yüzyıl ve 9. yüzyıllarda 21 Mart tarihleri önemli olmaya başlamıştır. Çünkü 21 Mart, aynı zamanda otların yeşermeye başladığı dönemdir.

Yeşil; yaş sözünden türemedir. Yaş ise, dünyanın her yanında yaşayan Türklerce ömür anlamında kullanılır. Ayrıca yaş, Türk toplumunun bazılarında genç insan anlamında kullanılır.

Kaşgarlı Mahmut, ünlü eseri Divanü Lügat'it Türk'te, Çin ipeklerinden söz ederken kırmızı, yeşil ve sarı kumaşların pazarlarda çokça satıldığını, günlük hayatta çok kullanılan bu kumaşların kültür hayatına yansdığını söyler (Kaşgarlı : s. 251).

Eski Türklerde şaman, gökyüzüne yükselirken sarı, kırmızı, yeşil elbiselerini kullanır. Türklerde yeşil renk, İslâmiyetle birlikte kutsallık kazanır. Safevî Türkmen Devleti'nin bayrakları yeşildir. Osmanlılarda da yeşil renkli sancaklar uzun süre kullanılmıştır. Fatih'in İstanbul'u kuşattığı sırada gemisinde yeşil sancak olduğu bilinmektedir. Çaldıran Savaşı'nda da Bolu ve Kastamonu süvarileri yeşil sancak kullanmışlardır. Barbaros hayrettin Paşa'nın İnebahtı Savaşı'nda kullandığı bayrak da yeşil renklidir.

Yeşil; edebiyattaki anlamı ile canlılık ve diriliği simgeler. Çöllerde, çoraklarda yaşayanlar, yeşile büyük özlem duyarlar.

Halk dilinde, yeşil görmek, yeşile çalmak, yeşile susamak, yeşile dönmek, yeşile uzanmak, yeşiller giymek, yeşillenmek gibi deyimler kullanılır (Eyüpoğlu: s.121).

Yeşil; Karacaoğlan'ın en çok kullandığı renklerden biridir.

Boynu yeşil gövel ördek

Sana bir göl gerek idi

Kanadının biri yeşil

Biri de al gerek idi.

Yeşil başlı gövel ördek

Uçar gider göle karşı

Eğricesin tel tel etmiş

Döker gider yâre karşı.

Öztelli, 230/1.

Kağızmanlı Hıfzı: Dalın tahta durur önün yar mıdır

Yeşil başlı sunam güllerin hani.

(S.Eyüpoğlu, s.189).

Türkülerde: Eylen turnam eylen haber sorayım

Yeşil kanadına mektup sarayım (Öztürk: s.265).

KIRMIZI (AL): Birden Heycanlanmayı, çucuku ve sınırlı davranışı, yaşam tutkusunu, coşkuyu, kanı, itfaiye arabalarını, Türk bayrağını, boğaya sallanan kumaş, güneşin batışını, karpuzu, ateşi anlatır (Şenol: s. 314).n Türklerde çok eskiden beri Al ruhu, Al ateş terimlerinin kullanılması Türklerin yaşamında kırmızı rengin önemini gösterir. Türklerin Al Bayrak kullanmaları ateş kültü ile açıklanır. Kazak ve Kırgızlar, bayrak sözcüğü yerine Yalav sözcüğünü kullanırlar ki bu sözcüğün aslı da alav-alevidir.

Al ve kızıl renkler, tarihimizin başlangıcından beri Türk ruhu ve inancını yansıtmaktadır. Çin kaynaklarına göre Kırgız hanlarının otağında kırmızı bayraklar bulunmaktadır. XI. Yüzyıldan sonra al, bir renk adı olduğu kadar, bayrak adı da olmuştur. Dede Korkut Hikâyesindeki bilgilere göre Oğuzlarda güveylik elbise "Kırmızı kaftan", gelinlik ise "Al duvak" tır. Kırmızı Osmanlılarda saygın bir renktir. Osman gazi savaşlarda al sancak kullanmış, ölümünden sonra da eşyaları arasında Alaşehir dokuması kırmızı sancaklar bulunmuştur(Genç: s.19). Kırmızı(al), edebiyatta yanak, yüz, kan, gül, taş sözcükleri ile birlikte kullanılır. Dilimizde

sıfat görevini üstlenmiştir. Dinamizm, canlılık anlatır. Kan rengi olarak tehlikeyi, trafikte ise yasağı ve durmayı simgeler.

Karacaoğlan, bu rengi şöyle kullanır:
Benim vâdem senden evvel yeterse
Mezarıma çifte taş dikin kırmızı.
(Öztelli, 251/2).
Sümmânî: Sevdiğim bezendi ipekler

ile

Al kırmızı mercan yelekler ile
(Rayman I : s. 140).
Efkârî: Kızarmış yanaklar olmuş al

gibi

Arının yaptığı taze bal gibi.
(Rayman II : s. 18).
Atasözlerinde: Al elmaya taş atan
çok olur.
Al giyen ahır, mor giyen salınır.
Al kiraz üstüne kor yağar.

Türkülerde: Atma bu taşları ben yaralıyam

Elâlem al giymiş ben karalıyam(Öztürk: s. 265).

KARA: Suskunluğu, korkuyu, karanlığı, gece elbisesini, gözleri saklayan gözlüğü, elektrik kesintisini gösterir. Türk kültüründe kara, genellikle toprak rengi, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılır. Halk kesimine kara budun denir. Kara kul, karavaş veya karabaş deyimleri köle anlamında kullanılır.

Kara, Türklerde Kuzey'in sembolüdür. Birçok kavim kuzeyin karanlıklar ülkesi olduğu konusunda birleşmiştir (Genç: s.41). Müslümanlar, kuzeye diyarı zülmet demişlerdir. Kuzeyden esen yele "Karayel" diyoruz. Karakış dediğimiz mevsim de kışın şiddetini anlatır.

Kara, Asya Türkçesi'nde kuzeyi, ak, güneyi sembolize eder. Anadolu halkının karaya karşı tavrı sürekli olumsuzdur. Karanın yıkıcı ve ürkütücü bir anlam taşıması karanlıktan kaynaklanır. Halk inancında; kara yılan, kara kedi, kara sinek, kara domuz, kara köpek, uğurlu sayılmaz. Karaağaç, çok dayanıklı olmasına karşın, ölü mezarına konulmaz. Kara

ağaçtan sandık, beşik yapılmaz. Kara, ölüm, yas ifade eder.

At, Türk toplumunda çok sevilen bir hayvan olduğu halde karasına ilgi duymaz. Kara, giyimde ağırbaşlılık ve ciddiyeti anlatır.

Karacaoğlan'da göz, zülûf, bağır, kaş, gün, toprak sözcükleriyle birlikte kullanılır.

Bana kara diyen dilber
Gözlerin kara değil mi
Yüzünü sevdiren gelin
Kaşların kara değil mi

Beni kara diye yerme
Mevlâm yaratmış hoş görme
Elâ göze siyah sürme
Çekilir kara değil mi.
Öztelli, 460/1.

Atasözlerimiz arasında kara ile ilgili şu örneklerle rastlıyoruz:

Kara haber tez duyulur.
Kara gündür gelir geçer.
Kara koyun oturdu, ak koyun götürdü.

Karadan öte renk yoktur.
Karalar kart olur, öpmesi sert olur.
Kara bağla yanına al ağla.
Kara dut yaprak açtı yaz, döktü kıştı.

Deyimlerimizde:

Kara bağlamak, kara belâ, kara cahil, kara çalı, kara günlere kalmak, kara kara düşünmek, karanlıkta göz kırpmak, kara kedi geçti, kara gün dostu, kara yazı, kara yüz, kara bulut, kara baht... vb.

Kazan, kazana kara demiş, tavanın gülmeden aklı çıkmış.

Türkülerde: Gelinin kundurası karalardan karadır

Koynunda memeler şeker paredir
Benim seninkinden şeker paredir
Başı duman duman ağlar bu gelin
(Öztürk: s.265).

Ah kara koyun da koyunumun beyidir

Ak koyun da yüreğimin yağıdır(Öztürk: s.265).

MAVİ: Duygusalığı, akılcılığı, kendini denetleme yeteneğini, tekne tatilini, doğalgaz alevini, okyanusu, blue-jeanı, özgürlüğü, havacı üniformasını, İbrahim Tatlıses'i, halk otobüsünü, nazar boncuğunu, açık bir gökyüzünü anlatır. Bu anlamların yanında, sessizlik, sonsuzluk, huzur ve rahatlık bildirir. Yaratıcı düşüncelerin doğmasına yardım eder. Çalışma odalarının maviye boyanması eğitimcilerin isteğidir. Nazara karşı koruyucudur. Gizli sevgilerin dile getirilmesinde bu renkten yararlanılır. Örneğin:

Mavi boncuk kimdeyse
Benim gönlüm ondadır.

Türkülerde: Mavilim mavişilim

Tenhada buluşalım mavilim

Kurban olduğum Allah

Tez günde kavuşalım mavilim(Öztürk: s265).

Ayrıca dünyada mavinin bir tonu olarak bilinen " Turquaz" Türk rengi olarak tanınır.

PEMBE: İnceliği, mutluluk bulutunu, tavşan burnunu, sabun köpüğünü, utangaç genç kıızı, masumiyeti, dans eden çingeneyi, çilek dondurmaya, genç kızlık hayallerini, yara bandını çağrıştırır.

Türkülerde: İnce giyerim ince

Pembe yakışır gence

İnsan bir hoş oluyor

Sevdiğini görünce.

MOR: Yaratıcılığı, özgürlüğü, duygusal bozukluğu, menekşeyi, tülü, ispirtoyu, patlıcanı, karamsarlığı, ozaliti, kağıt binliği, üşümüş yüzü, karbon kağıdını, uçan balonu anlatır. Güzellik simgesi olarak kullanılır. İfade ettiği anlam kesinlik göstermez.

Türkülerde: Nerde benim mor sümbüllü bağlarım.

Kara çadır dokuz direk

Bende kalmadı yürek

Ağ konak ıssız kalıyor

Mor kekilli oğlan gerek(Öztürk: 265).

SONUÇ: İnsanları bir araya getiren, benzeştiren, ayınlıştıran, onları bir ulus haline dönüştüren değerler vardır. Renk-

ler de bunlardan biridir. Renklerin değişik anlamlar ifade etmesi ulusların mitoloji ve uygarlıkları ile ilgilidir.

Nevrüz Bayramı ile güncellik kazanan renklerden sarı, kırmızı, yeşil, ayrı kültürel kimliklerin işareti değil, aksine ulusal kimliğin öğeleridir. Sarı, kırmızı, yeşil renkler, insanlarımızı ayırmak, bölmek için değil, aksine birbirine bağlamak, kaynaştırmak için kullanılan araçlardır.

KAYNAKLAR

1. Mahmut TEZCAN, Türk Millî Kültüründe Bahar Bayramları Olarak Nevruz ve Hidirellez, Anayurttan Atayurda, Türk Dünyası, Mart 1995, C.II.

2. Abdülhâluk ÇAY, Türk Ergenekon Bayramı (Hidirellez), Ankara 1988.

3. Zeynel Abidin MAKAS, Nevruz, 1996.

4. Gürdal AKSOY, Kürt Dili ve Söylenceler,1996

5. Cahit ÖZTELLİ, Karacaoğlan (Bütün Şiirleri), İstanbul 1970.

6. Reşat GENÇ, Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, Ankara 1997.

7. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat'it Türk, Ankara 1974.

8. İsmet Zeki EYÜPOĞLU, Anadolu İnançları, İstanbul 1987.

9. Hayrettin RAYMAN,Âşık Sümmâni Hayatı Şiirleri ve ŞiirlerininTahlili, Ankara 1997.

10. Hayrettin RAYMAN, Ardanuçlu Âşık Ef-kârî, Erzincan 1998.

11. Sabahattin EYÜPOĞLU, Gökyüzü Mavi Kaldı, İstanbul 1978.

12. Asım BEZİRCİ, Türk Halk Şiiri, İstanbul 1993.

13. Ali Osman Öztürk, Pertev Naili Boratav Armağanı, Ankara 1998.

14. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Ankara 1993.

15. Ahmet Şenol, Türk Halk Oyunları Adları İçindeki Renk ve Rakam Motifi, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara 1992.